

37
B 53

ВІСНИК

МІЖНАРОДНОГО
ДОСЛІДНОГО
ЦЕНТРУ

“ЛЮДИНА: МОВА,
КУЛЬТУРА, ПІЗНАННЯ”

Том 18
(3'2008)

О. ШАРА, А.В. ШАМНЕ

(м. Кривий Ріг, Україна)

УДК: 159. 9. 072 + 159. 928. 22

ПСИХОДІАГНОСТИКА ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ ДИТИНИ

Обдарованість – розглядається як своєрідне поєднання здібностей та сплав особистісних характеристик людини. Доведено необхідність при діагностиці обдарованості визначити не тільки рівень розвитку конкретного виду здібностей, а й риси характеру, внутрішні установки, мотиви, стиль поведінки, специфіку спілкування, які сприяють чи заважають творчим успіхам особистості.

Одаренность – рассматривается как своеобразное объединение способностей человека, сплав личностных характеристик. Доказано необходимость при диагностике одаренности определять не только уровень развития конкретного вида способностей, но и черты характера, внутренние установки, мотивы, стиль поведения, специфику общения, что способствуют или мешают творческим успехам личности.

Abilities are qualitative the characteristic of each person. It is considered to be a high level of development of abilities endowments. Simultaneously, an endowment is not only original association of abilities of the person, but also a "original" alloy of its personal characteristics. In connection with psychological structure of endowments it is necessary to define at its diagnostics not only a level of development of a concrete kind of abilities, but also "to find" character traits which help creative successes of the person: it installations, motives, style of behaviour, specificity of dialogue.

Перед сучасною освітою стоїть задача виявлення та розвитку творчо обдарованих дітей. Актуальність даної проблеми зумовила вибір *предмета нашого дослідження* - особливості психодіагностики творчо обдарованих підлітків. *Метою нашого дослідження* була діагностика обдарованих дітей підліткового віку для подальшого розвитку їх творчих здібностей. Основними *методами* дослідження були тест та спостереження. Було використано методики "Словесні тріади" і "Піктограми" [3, с. 25-26].

Згадки про практичну обдарованість зустрічаються вже у Аристотеля, але предметом серйозних досліджень це стало тільки в ХХ ст. Концептуальні моделі обдарованості розроблялись багатьма вітчизняними і зарубіжними дослідниками [1, с.15-19]. Визначено, що обдарованість – це складне і багатогранне явище і однозначно його характеризувати неможливо, тому і існує багато підходів і визначень. Великий внесок у вивчення проблеми здібностей вніс Б. М. Теплов. Він визна-

чив здібності, як індивідуально-психологічних особливості, що відрізняють одну людину від іншої. Але здібності не зводяться в даному випадку до знань, умінь та навичок, вони впливають на легкість, швидкість їх набуття. В роботах С.Л. Рубінштейна розкривається питання про детермінацію здібностей. На його думку, “розвиток здібностей здійснюється по спіралі: реалізація можливості, яка представляє здібність одного рівня, відкриває нові можливості для подальшого розвитку здібностей більш високого рівня” [2, с. 2-4].

Креативність або творча здібність стала об’єктом детального дослідження починаючи з середини 60-х років минулого століття, коли американський психолог Дж. Гілфорд запропонував кубічну модель структури інтелекту, виявив існування двох принципово відмінних типів мислительних операцій: конвергенції і дивергенції. Він виділив чотири основних параметри креативності: 1) оригінальність – здатність проаналізувати незвичайні відповіді; 2) семантична гнучкість – здатність бачити в об’єкті нові ознаки; 3) образна гнучкість – здатність проаналізувати різноманітні ідеї в нерегламентованих ситуаціях [1, с. 15-19].

Поглиблений аналіз вітчизняних і зарубіжних моделей обдарованості у психологічній літературі дає можливість уникнути їх повторного опису та визначити найбільш значущі з них в контексті завдань нашої роботи. Заслуговує на увагу позиція дослідників, які розглядають обдарованість як сукупність певних чинників, якостей, здібностей (“перехрещення кіл”), наприклад, модель Дж. Рензуллі (здібності, мотивація, креативність), П. Торренса (творчі здібності, творчі уміння, творча мотивація, креативність), Дж. Фельдхьюсена (загальні здібності, спеціальні здібності, я – концепція, мотивація), К. Хелера (індивідуальний, когнітивний, мотиваційний та соціальний потенціал), Ф. Монкса (доповненням до тріади Рензуллі є соціальні чинники: сім’я, школа, ровесники), Мюнхенської моделі обдарованості (когнітивні, некогнітивні, особистісні компоненти та вплив соціального оточення), О.М. Матюшкіна (пізнавальна мотивація, творча активність, здатність до оригінальності, прогнозування, створення еталонів) тощо.

В цілому психологічні дослідження продемонстрували складність та різнорівневість феномена обдарованості та креативності як її основного компонента, їх залежність від умов виховання та навчання. Ряд плідних ідей представлено у працях вітчизняних психологів, в яких обдарованість довгий час розглядається як високий рівень розвитку загальних та спеціальних здібностей (П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, В.М. Дружинін, В.А. Крутецький, О.М. Леонтєв, Н.С. Лейтес, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, В.Д. Шадріков).

Узагальнення сучасних теоретичних моделей обдарованості дозволяє виділити як найбільш вагомі для її вивчення наступні положення:

1) креативність є основним компонентом в структурі обдарованості, розвиток якого забезпечує виявлення можливостей особистості, її самовираження та самореалізацію; 2) креативність як і більшість компонентів обдарованості може бути розвинена, але це відбувається не автоматично, а під впливом соціального оточення; 3) обдарованість – це завжди складний синтез взаємопов'язаних компонентів та чинників (особистісних, когнітивних, соціально-психологічних); 4) максимальний рівень реалізації творчого потенціалу можливий за умови інтеграції всіх компонентів; 5) обдарованість (зокрема, спеціальні її види) дозволяє досягти високих результатів у сфері соціальної компетентності, спілкування, міжособистісних відносин (К. Тейлор, Л. В. Попова, Є. Г. Тищенко) та інших областях життя людини, що дозволяє розглядати її як універсальну, потенційну можливість реалізації особистості у творчій діяльності, в тому числі професійній.

З розгляду основних теорій творчої обдарованості можна зробити висновок, що при визначенні обдарованості та шляхів її подальшого розвитку необхідно використовувати комплексну психодіагностику. Вона передбачає виявлення значно більшої кількості якостей особистості, ніж властиве так званій монодіагностиці. До того ж, комплексна психодіагностика стимулює процес самопізнання, самовиховання та самореалізації, вона дозволяє виявити індивідуально – психологічні передумови, які або сприяють ефективному розвитку творчої особистості, або навпаки, гальмують ці процеси [4, с.30-36].

Емпіричне дослідження проводилися протягом 1-го семестру 2006-2007 навчального року серед учнів 8-го класу Високопільської гімназії Херсонської області. У дослідженні брали участь 28 учнів, з них 11 хлопчиків і 17 дівчаток.

Цим учням було запропоновано дві методики “Піктограми” і тест “Словесні тріади”, які дозволи якісно і кількісно оцінити показник творчої уяви, швидкість перебігу мислительних процесів, широту і активність їх словникового запасу.

Тест “Словесні тріади” був запропонований В. Меде і К. Піорковським. Учні пропонуються три слова з віддалених асоціативних областей. З цих слів необхідно за фіксований час скласти якомога більше осмислених речень. Мета проведення цього тесту – визначення коефіцієнту оригінальності та унікальності творчого мислення, дослідження процесу творчої уяви та її прояву у словесній творчості [3, с. 22–23].

Відсоткова обробка даних на основі формули: $100 * \text{кількість учнів, які отримали бали} / \text{на загальну кількість учнів}$. Наприклад, $100\% * 8 \text{ уч.} / 28 \text{ уч.} = 28,6\%$, де кількість учнів це – 8, які набрали 25 балів 28 – загальна кількість учнів, приймали участь в дослідженні (таб. №1).

*Відсоткове співвідношення рівнів розвитку креативності
учнів 8 класу*

Відсотки отриманих результатів по кожному учню	Кількість учнів	Відсоткові дані по кожному рівні креативності	Кількість учнів у кожному рівні	Рівень креативності
3.6%	1	18%	5	Низький
7.2%	4			
10.7%	3	53,6%	15	Середній
14.3%	12			
28.6%	8	28,6%	8	Високий

Отримані дані дозволили визначити, що низький рівень складають 18% учнів класу (всього це 5 осіб), які написали найменшу кількість речень (1-2 речення), до того ще й з беззмістовним поєднанням слів або два слова пов'язані, а третє не логічне. До другого рівня середнього належать 53,6% класу, тобто – 15 учнів. Вони написали 3 – 4 і навіть 5 речень, але це не оригінальна комбінація слів, а правильне, логічне поєднання слів або допустиме їх поєднання. Проте, найбільшу творчу значущість мають дані третього рівня, до якого увійшли діти, що зуміли створити по 5 речень, які оригінально скомбіновані і мали глибокий зміст.

Отже, за проведеним тестом “Словесні тріади” визначилось, що більшість учнів 8-го класу Високопільської гімназії мають середній показник творчої уяви та середній показник швидкості перебігу мислительних процесів, широти й активності словника.

Для оцінки результатів дослідження за методом “Піктограма” підраховується кількість правильно відтворених слів і співвідношення їх до загальної кількості слів і словосполучень, пред'явлених до запам'ятовування. Крім того, звертається увага на зміст самих малюнків, що дозволяє робити висновки про здатність дитини до абстрагування та творчого мислення.

Усі зображення класифікуються на п'ять видів:

Абстрактні зображення (А) – подані у вигляді ліній, не оформлених у яких-небудь образ, ні на що не схожих.

Знаково-символічні (З) – у вигляді знаків чи символів (геометричні фігури, стрілки тощо).

Конкретні зображення (К) – це малюнки певних предметів.

Сюжетні (С) – зображувані предмети, персонажі об'єднуються в якусь ситуацію, сюжет; один персонаж, якщо він виконує якусь діяльність.

Метафоричні зображення (М) – малюнки у вигляді метафор, художнього вимислу (наприклад, на слово “радість“ зображується людина, яка піднялась у повітря на крилах).

При опрацюванні результатів дослідження з кожним малюнком проставляється буквене позначення одного виду зображення. На основі аналізу характеру зображень робиться висновок про характер мислительного процесу дитини [3, с.25-27].

Досліджуваним були запропоновані набір слів і словосполучень, які зачитувались їм: веселе свято, важка праця, розвиток, смачна вечеря, голодна людина, хвороба, сміливий вчинок, розлука, дружба, печаль, щастя, глуха бабуся, війна, весела компанія, сліпий хлопчик, багатство, дівчинці холодно, влада, хвора жінка, обман. В результаті проведення цієї методики було отримано 560 малюнків, так як кожен учень виконує по 20 малюнків, а загальна кількість дітей 28.

Таблиця № 2.

Відсоткове співвідношення інтерпретації малюнків учнів 8 класу (за методикою «Піктограма»)

Види класифікацій зображень	Кількість малюнків	Відсоткові дані класифікацій зображень
Абстрактні зображення (А)	90 малюнків	16%
Знаково – символічні (З)	110 малюнків	19,6%
Конкретні зображення (К)	128 малюнків	22,9%
Сюжетні зображення (С)	82 малюнки	14,6%
Метафоричні зображення (М)	46 малюнків	8,2%
Не виконані зображення	104 малюнків	18,6%

Так як найбільший відсоток – це малюнки конкретних зображень, то можна зробити висновок про конкретно – дійове мислення більшості учнів, яке характеризується оперуванням безпосередньо сприйнятими об'єктами і зв'язками між ними, або про переважання так званого практичного мислення, спрямованого на розв'язання часткових конкретних задач у практичній діяльності. Щодо абстрактних чи знаково – символічних зображень (А), то вони складають – 16%, (З) – 19,6%, отже, особистість цих обстежуваних може бути віднесена до “мислительного“ типу. Ці діти у пізнавальній діяльності прагнуть до узагальнень, синтезу інформації, мають високий рівень абстрактно – логічного мислення, проте творчий потенціал рідко буває високим. Обстежувані, у яких домінують сюжетні і метафоричні зображення, а це (С) – 16,6%, (М) – 8,2%, складають групу дітей з розвиненим творчим мисленням, нерідко для них характерний високий рівень креативності, захоплення художньою або іншими видами творчості.

Про рівень сформованості понятійного мислення свідчить те, наскільки вільно обстежуваний встановлює зв'язки між абстрактними поняттями і зображеннями в процесі малювання і відтворює слова за малюнками. Таким чином, після аналізу отриманих даних методики "Піктограми" учнів можна поділити на 3 групи за рівнем творчого потенціалу.

Таблиця № 3.

Рівні творчого потенціалу учнів

Низький	Середній	Високий
Конкретні зображення (К) і не виконанні малюнки	Абстрактні зображення (А) знаково – символічні (З)	Сюжетні зображення (С) Метафоричні (М)
41,5%	35,6%	22,8%

Найбільша кількість учнів за методикою "Піктограми" відноситься до низького рівня творчості, а саме 41,5%, до середнього рівня – 35,6%, і до високого лише 22,8%. Ми здійснили порівняльний аналіз двох результатів використаних методик ("Словесні тріади" і "Піктограми") (таблиця № 4).

Таблиця № 4.

Порівняльний аналіз результатів використаних методик

Рівні креативності	Тест "Словесні тріади"	Метод "Піктограми"
Високий	28,6%	22,8%
Середній	53,6%	35,6%
Низький	18%	41,5%

При аналізі результатів методик, які визначають рівень творчого розвитку підлітків ми отримали дещо різні вихідні дані. А це свідчить про те, що певні здібності, такі як кількісний показник творчої уяви, швидкість перебігу мислительних процесів та широти активності словника у дітей розвинуті краще, аніж асоціативна та просторова уява. Це значить, що у цьому класі на базі якого проводились дослідження, потрібно більше звертати увагу на асоціативну творчість і узагальнюючу діяльність, так як діти з конкретними завданнями справляються, а узагальнити не в змозі.

Отже, при розробці діагностичних процедур необхідно визначити ступінь спрямованості особистості на навчальну діяльність, готовність до самостійності, вольового напруження, досягнення успіху. Психодіагностика, яка проводилась на базі 8-го класу Високопільської гімназії показала, що діти характеризуються різними потенціалами творчої об-

дарованості. Високий рівень креативності учнів виділяється достатньо чітко, що означає яскраве вираження спрямованості на творчий підхід до улюбленої справи, як правило при цьому проявляється підвищений розумовий рівень. Щодо середнього і нижчого рівнів, то тут спостерігаються деякі розбіжності, які свідчать про значущість особистісних властивостей - інтелект, мотивацію, внутрішні установки, стиль поведінки, специфіку спілкування. Тому вчителю важливо вивчити досягнутий учнями рівень творчої обдарованості з метою його закріплення і подальшого розвитку. Цілеспрямованість і систематичність у даному процесі передбачають аналіз навчального матеріалу з різних предметів, виявлення змістових можливостей для розвитку творчих здібностей засобами слова, визначення спеціальних завдань в системі уроків і забезпечення єдності роботи над розумовими та творчими здібностями на кожному уроці.

Список використаних джерел

1. Концепції обдарованості // Обдарована дитина. – 1999. – №1. – С. 15-19.
2. Концепції обдарованості // Обдарована дитина. – 2000. – №1. – С. 2-4.
3. Креативність та її діагностика // Обдарована дитина. 2001. – №6. – С. 22-27.
4. Тренінг творчості в групі // Обдарована дитина. 2000. – №5. – С. 30-36.